

Romani kris a dél-békési (masari - oláh) cigányoknál

Jogi népszokások: az emberi magatartást befolyásoló tényleges gyakorlat, melyet a társadalom kisebb-nagyobb közössége a tényleges gyakorlat folytán belülről fejlesztett ki. Ez a jogi praxis kifejezi a közösség meggyőződését a társas viszonylatok, személyek, az anyagi kultúra és a közügyek rendjéről. Az életviszonyokban jelentkező érdekek egyeztetésére szolgál, tiltást, megengedést megparancsolást tartalmazó kötelező s a közösség által kikényszerített szabály. A szokásjog az állami jog mellett/felett/alatt létezik, néha megegyezően, gyakrabban azonban attól eltérően szabályozza az adott életviszonyt.

A közösségi jog a konfliktusmegoldásban nyer teret, így tartva fenn a közösséget. A szimbolikus „rend” felborulása esetén a közösség érdeke a rend, a „béke” helyreállítása.

A „vitamegoldó” fórum

A romani kris csak az oláh cigányok közt létezik. A romani kris „vitamegoldó”, „konfliktusfeloldó”, „igazságszolgáltatási”, bírósági” fórumként szolgál az oláh cigány közösségben. Az állami jog nem ismeri el. Saját közösségben az általa kiszabott „szankció” kötelezően betartandó. Erdős Kamill az 1950-es években leírta a dél-békési cigányoknál a romani kris intézményét, de gyökereit nem vizsgálta.

A kris intézménye

A romani kris hatalmas tisztelet övezi. Az általa hozott döntéseket automatikusan elfogadják és végrehajtják. Nincs szükség külön végrehajtó intézményekre. A kris meghatározott szabályrendszernek megfelelően működik. Többnyire idősebb és bölcs („nagy becsületű”) emberek vesznek részt a döntéshozatalban. Csak a probléma felmerülésekor hívják össze.

Azért nem szívesen fordulnak állami bírósághoz, hogy ne kerüljenek börtönbe vagy állami szankció vonatkozzon rá. Másrészt a pereskedés igen költséges.

A kris formálisan zajlik. A cigány nyelv egy ünnepi, választékos formáját beszélik ami a résztvevőkre és a kívülállókra is vonatkozik. Régen a nők teljesen ki voltak zárva, ma is ritka, hogy gdzsók részt vegyenek rajta, ma már tanúként jelen lehetnek.

Fontos, hogy igazságos és gyors döntés szülessen az ügyben. Arra törekednek, hogy a kártérítéseket mihamarabb megfizessék, hogy az üzlet menjen tovább.

A procedúra

Ha felmerül egy „ügy” a kris nem azonnal tartják meg.

Első lépésként a felek megpróbálnak egyezsége jutni. Ilyenkor nincsenek kívülállóak, nincsenek döntéshozók, maguk a felek próbálják rendezni a problémát. Pl.: „*Hallod, komám, nem jó az autó, amit nekem eladtál. Csináljuk vissza az üzletet!*”

Egyszerűen megoldódik az ügy azzal, hogy a vevő visszamegy az eladóhoz, visszaadja az autót és visszakapja a pénzét. De lehet, hogy nem, mert például azt mondja az eladó: „*Már hogyné lenne jó, komám, én magam is használtam!*”

Második lépésként ekkor *divanót* tartanak. A divano vagy svato még mindig informális, de itt már felkérhetik az öregeket, hogy adjanak tanácsot. Ha így sikerül megegyezni, nem kell kris tartani. Ilyenkor csak körben állanak informálisan beszélgetnek, és megpróbálják megtalálni az igazukat. Ha nem sikerül, megkezdik szervezni a törvénykezést. Az egyik cigány ezt kérdi a másiktól: „Te kit akarsz?” mármint bírót a krisére. Erre jön a válasz: „Én X-et. És te? – Én Y-t hozom.”

A kris két –három nap múlva összeül. Keresnek egy nyugodt, semleges helyet. Általában valamelyik félnek a házában vagy udvarán tartják az ülést, de lehet ez árokpárt vagy egy vásár nyugodtabb része. A kris előtt esküt (soláx) tesznek. Arra esküsznek, hogy mindaddig étel és ital nélkül együtt maradnak, míg mindkét felet kielégítően meg nem hallgatták, az igazságot ki nem derítik, és bölcs döntést nem hoznak. Az eskü arra kötelezi a perre menő feleket, hogy az igazat és csak is az igazat mondják. Eskü alatt nem lehet hazudni. Mikor az esküt mondják kihoznak a házból egy szentképet. Azt tartják aki megszegi az esküt arra nagyon nagy baj tör. „*Haljon meg mindkét fiam és az egész családom, ha nem mondok igazat!*”

Bizonyítási eljárás

Az első kérdést a legidősebb bíró teszi fel: „*Mondjátok el testvéreim, hogyan történt az eset!*” a felek beszéde időben nem korlátozott. A cigányok úgy tartják, hogy az igazságot csak úgy lehet kideríteni, ha a történetet mindenki teljesen elmesélte. Ez a fajta döntéshozatal a szóbeliségen alapul. Írott bizonyítékokat csak kivételes esetben fogadnak el, például lóbetegségről az állatorvosét.

Csak akkor állítják meg az elbeszélőt, ha a hallgatók úgy vélik hogy a tanú vagy a fél nem mond igazat, vagy a válaszai megkérdőjelezhetők: „*Hallgass, koma, zöldeket beszél.*”

Miután mindkét felet meghallgatták, a bírónak van lehetőségük kérdéseket feltenni, hogy az ügyet tisztán lássák. Mindkét fél hozhat tanúkat. Képviselőnek vagy meghatalmazott ügyvédeknek nincs helye a krisben. Az ülés órákig elhúzódhat. Legalább 3-4 óra, de lehet, hogy napokat vesz igénybe a legjobb döntés meghozatala. A rend fenntartása a főbíró feladata a vádlott megpróbálja majd a hallgatóságot a pártjára állítani, mondandóját nem is a bírákhoz, hanem a hallgatósághoz intézi.

Döntések és szankciók

A kris akkor hozza meg a döntését, amikor a teljes ügyet átlátja. A döntést a rangidős bíró hirdeti ki a következő szöveggel: „*Sok időt töltöttünk azzal, hogy megvizsgáljuk az ügyet, és mindkét felet alaposan meghallgassuk. Megkérdeztük a tanúkat is, hogy miként viselkednek az ügyről. „Azt találtuk, hogy X. hibázott, és Y. nem vétett.”*

Döntésük végleges és megkérdőjelezhetetlen. A döntések hasonló vagy azonos ügyekben nem egységesek, mert tekintettel vannak a peres felek családi és anyagi hátterére is. az igazságosság a kulcsszó. Szigorúak és igazságosak, jobban megbüntetik azt, aki abban az évben már második alkalommal áll a kris előtt, és enyhébben bánnak azzal, aki még sosem követett el hibát.

Végrehajtó hatalom nélkül

Egy ügyben nincs kettős szankció, vagyis az, hogy az állami (gadzsó) igazságszolgáltatás és a kris is ítélkezik. Létezik anyagi és nem anyagi kártérítés, de nem létezik már a halálbüntetés, fizikai megtorlás vagy a testcsönkítés. Gyakran alkalmaznak szorzókat, például a kár dupláját vagy a dupla dupláját kell visszafizetni.

Az ítélet kihirdetése után a felek kezét ráztak. Újra esküt tesznek, most viszont arra, hogy a döntést elfogadják, ezt az ügyet többet fel nem emlegetik, jó barátok és az üzletben partnerek maradnak.

A bíró személye

Ki lehet jó bíró? „*Nem is tudom igazán. Öreg vagyok már, ismerem a törvényt, és megbíznak bennem.*” „*Nagy becsülete van.*” „*Fontos, hogy tiszta legyen, büntetlen előéletű, ne legyen rossz híre, és ne legyenek zűrös ügyei.*”

Elméletileg bármelyik cigány férfi bíró lehet. A 20-30 éves férfiak mégis így nyilatkoztak: „*Nem, nem –én túl fiatal vagyok. Amíg az apám él, addig engem nem hívnak. Sokszor én is jelen vagyok, hallom, hogyan csinálják, de én még nem szólhatok bele. Meg kell tanulnom a törvényeket. Apám után nekem kell folytatnom...*”

A bírói tisztség nem szükségszerűen öröklődik. Döntést hozni felelősség, mint az embereknek ennek a döntésnek alávetni magukat. A döntés a jövőre nézve az egész család életét meghatározza.

A bírónak mindvégig pártatlannak kell maradnia. Minden krisnek van egy „főbírája”, általában ez a legidősebb bíró. Ő nyitja meg az ülést, ő kezdi meg a kihallgatást, és ő tehet fel elsőnek kérdéseket. Neki lesz feladata az ítéletet kihirdetni. De ő csak első az egyenlők között. A bírák száma kettő és nyolc között változik.